

Pedro de Valencia. Epistolario. Estudio preliminar, edición, traducción, notas e índices de Francisco Javier Fuente Fernández y Juan Francisco Domínguez Domínguez, Madrid, Ediciones Clásicas, 2012, ISBN 84-7882-759-5.

Amb aquest epistolari els autors fan progressar de bell nou l'edició de les obres completes de l'humanista extremeny Pedro de Valencia (Zafra 1555-Madrid 1620), que després dels volums publicats per la Universidad de León apareix ara de la mà d'una editorial prestigiosa i ben present a tot el món castellanoparlant, Ediciones Clásicas. El veritablement important és la continuïtat del projecte, iniciat anys enrera per l'enyorat Gaspar Morocho, i que ha esdevingut una fita important dins els estudis humanístics hispànics.

Lamentablement, l'epistolari transmès de Valencia no suposa més que una minsa part del que fou la seua constant comunicació amb altres intel·lectuals i amb algunes instàncies de poder. El formen quaranta-set cartes, set de les quals en llatí, que comprenen el període que va del 1590 al 1614. N'és el principal destinatari el jeroni José de Sigüenza, a qui van adreçades divuit cartes. La temàtica fonamental és de caire filològic i teològic, on Valencia expressa i defensa la seua opinió sobre passatges de la Sagrada Escripura, però juntament amb ella trobem tot de temes que van dels més personals al més genèrics, i que componen un quadre ben interessant sobre l'Espanya de l'època. Valencia hi deixa veure, a cobert de la curiositat aliena, les seues mancances econòmiques, les seues preocupacions com a pare de família, com a ciutadà i com cristià. L'acurada edició d'aquest epistolari en castellà corre a càrrec de Francisco Javier Fuente Fernández, qui signa també la ben documentada i del tot solvent introducció general.

Un esment de particular interès toca la molta informació d'aquest corpus epistolar sobre les preferències literàries de Valencia, i és aquí on cal destacar singularment el conjunt de tres cartes adreçades a Luis de Góngora, que mereixen una especial atenció. La influència de Valencia sobre Góngora, apuntada per Rosa Lida de Malkiel a un breu article del 1961,¹ troba a l'argumentació de Fuente Fernández la base per a una acceptació (pp.

---

¹ M.R. Lida de Malkiel, «El hilo narrativo de las *Soledades*», *Boletín de la Academia Argentina de Letras* 26, 1961, 349-359.

45-46), però és dins el diàleg entre tots dos autors on es troben les claus interpretatives que la filologia hispànica haurà de fer servir a partir d'ara.² La tercera carta resulta de més gran interès, tant per la seua extensió com perquè s'ha transmès en dues versions, una de més simple, que València hauria redactat en primera instància, i una altra de més elaborada, que és la que hauria enviat a Góngora.

El caire privat de les cartes ens faculta per copsar amb més profunditat les característiques del Segle d'Or. Gràcies al plus de discrecionalitat conferit per la intimitat de l'intercanvi epistolar, València fa servir termes hebreus (pp. 105, 106, 113 i 119). El nostre humanista fa gala també del seu pregon coneixement de la literatura i la filologia gregues quan cita en la seua llengua original Teòcrit (pàg. 104), Hesíode (pàg. 108), Heliodor (pp. 141-142), Estrabó (pp. 191-192), Pòl·lux (pàg. 206) i Homer (pàg. 217). Autors, com es veu, d'èpoques i gèneres ben diversos, i que il·lustren també com era de rica i variada la biblioteca del nostre personatge. Per les cartes desfilen els ensenyaments de molts altres personatges del món clàssic: Píndar, Heròdot, Eurípides, Tucídides, Xenofont, Aristòfanes, Plató, Aristòtil, Epictet, Estrabó, Plutarc, Lluçià, Horaci, Virgili, Ovidi, Sèneca... No falten tampoc els autors d'època tardana, com ara Dió de Prusa. València no arriba a recordar amb exactitud si determinat pensament es troba a Andòcides o a Hiperides (pàg. 67),³ el coneixement dels quals a l'època del nostre autor era a l'abast tan sols de persones de molt completa formació.

És precisament la perspectiva de València com a hel·lenista la que més interessa l'autor d'aquestes ratlles. Si hem de fer parlar l'elegància i rigor amb què l'estudiós de Zafra tracta els temes de la llengua i la literatura gregues, n'hi haurà prou amb la traducció del famós poema de Simònides sobre Dànae, que excel·leix per la seua delicadesa (pàg. 278). El talent de València trasllueix

---

² Ens havíem ocupat de la qüestió a J. Redondo, «Observaciones sobre la recepción de la mitología clásica en la obra de Góngora», en J.A. López Fèrez (ed.), *Influencias de la mitología clásica en la literatura española. Panorama diacrónico*, Madrid 2007, 425-449, esp. pp. 438-439.

³ Diríem que a Andòcides amb tota seguretat no es troba el pensament adduït per València, que els qui despenen molt sempre han mester la cerca barroera de més guanys. Per a un tractament de la idea vegeu A. Cozzo, *Kerdos: semantica, ideologia e società nella Grecia antica*, Roma 1988.

rera troballes com el compost *carisangrientas* (pàg. 277) amb què verteix el *αιματωπούς* eurípideu, o amb solucions potser temptatives, com són els casos de *compostéticos* (pàg. 292) i *grandíloco* (pàg. 293). Fa molts anys sentiem al professor Vicente Bécara la seua autoritzada opinió sobre una determinada línia de recerca de l'humanisme espanyol contemporani. L'obra de Pedro de Valencia dóna la raó a Bécara: l'estudi del grec a les universitats és potser necessari, però en cap manera suficient per al coneixement de la penetració de l'hel·lenisme, alhora que limitar-hi el nostre judici porta a conclusions errònies.

També per a l'hispanista les cartes de Valencia representen un corpus de molta més entitat del que per la seua extensió farien pensar. S'hi aixopluguen les trapelleries del filòleg, com quan escriu *escopo* (pàg. 243), tot adaptant el grec *σκοπός* i llatí *scopus*, i els termes familiars, com aquell *bambanear* (pàg. 276), cognat del català *bambar*, i el portuguesisme *grandaços* (pàg. 275), que probablement constitueix un dialectalisme de Valencia.

Les cartes llatines, editades pel professor Juan Francisco Domínguez, s'han de jutjar amb més coneixements dels que acredita el responsable de la ressenya. L'editor ens ha ofert, en la línia de la crítica textual més moderna,⁴ un doble aparat: el consuet, dedicat a la problemàtica de la transmissió, ço és, la crítica textual pròpiament dita, i un de més ampli, dedicat, com és lògic, no pas a la recepció del text en autors posteriors, sinó a la de les lletres llatines per part de Pedro de Valencia. A un tan breu corpus — set cartes força breus— impressiona l'univers literari atresorat pel nostre personatge: Enni, Plaute, Varró, Ciceró, Sal·lusti, Cèsar, Horaci, Catul, Properci, Tibul, Titus Livi, Valeri Màxim, Virgili,

---

⁴ A. Salvatore, *Edizione critica e critica del testo*, Roma 1983, pp. 30-31 i 32-33, cf. pp. 32-33: *S'està difonent, més que més als temps darrers, l'habitud d'afegir, entre el text i l'aparat crític, una secció que inclou els confrontaments (o llocs paral·lels) amb els auctores o els imitadors de l'autor editat i encara d'altres suplements que l'editor considera útils per tal de justificar davant el lector —sense carregar o apesantir l'autèntic i vertader aparat crític— el motiu de la preferència atorgada a una determinada lectura i posar-li a l'abast tanmateix els instruments necessaris perquè recorregui el mateix camí recorregut per l'editor, fins i tot si els elements que aquest li ofereix poden orientar-lo envers resultats diferents (l'edició crítica és sovint, més que un punt d'arribada, un punt de partença)*. Vegeu també B. Gentili, «L'arte della filologia», en E. Flores (ed.), *La critica testuale greco-latina, oggi. Metodi e problemi*, Roma 1981, 9-25; A. Salvatore, «Tra innovatori e conservatori. Riflessioni metodologiche», en E. Flores, *op. cit.*, 45-63.

Ovidi, Plini, Sèneca, Tàcit, Lucreci, Quintilià, Aulus Gelli, Higí, Manili, Cels, Pomponi Mela, Apuleu, Quint Curci, Servi, Nepot, Amià Marcel·lí, la *Historia Augusta*, Estaci, Lucà, Suetoni, Marcial, Fedre, Terenci, Frontó, Lucili, Fedre, Servi, Tertulià, Vitruvi, Frontí, Jeroni, Cassiodor...

En conclusió, felicitem els autors de l'edició no només per la correctíssima presentació dels textos, acompanyats d'un abundós aparat de notes que fan encara més profitosa i plaent la lectura; també ho fem per llur reeiximent en donar continuïtat a l'honorable empresa de retornar la veu a un insigne humanista.—JORDI REDONDO. *Universitat de València*.